OQBILOL ADIRLARINING PARVONA KAPALAKLARI (LEPIDOPTERA: PYRALIDAE, CRAMBIDAE) FAUNASINING TADQIQI HAQIDA

Yunusaliyeva Xusniyaxon Abduxalil qizi
xusniyaxonabdujalilova@gmail.com
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23250279

Annotatsiya. Tezisda Oqbilol adirlarining Pyralidae va Crambidae faunasini tadqiq etishning nazariy asoslari tarixiy-faunistik va qiyosiy-taksonomik yondashuvlar asosida tahlil qilindi. Farg‘ona vodiysi, O‘zbekiston va Markaziy Osiyoga oid ishlar sistematika, geografik tarqalish va trofik munosabatlar bo‘yicha qiyoslandi. Oqbilolga aloqador lokalitet qaydlari tabiiy adir biotoplarining to‘liq faunistik tavsifini bermasligi ko‘rsatildi. Mavjud kolleksiyalarni qayta baholash, biotoplar va mavsumlar qamrovini aniqlashtirish hamda ekologik bog‘lanishlarni hujjatlashtirish ustuvor tadqiqot yo‘nalishlari sifatida belgilandi.

Kalit so‘zlar: Oqbilol adirlari; Pyralidae; Crambidae; tarixiy faunistika; taksonomik reviziya; parvona kapalaklari, .

Kirish

Oqbilol adirlarining parvona kapalaklari faunasini o‘rganish biologik xilma-xillikni baholash va tarixiy faunistik qaydlarni zamonaviy sistematika asosida talqin etish uchun ahamiyatlidir. Turning keng areali, Farg‘ona vodiysida uchrashi va Oqbilolning muayyan biotopida qayd etilishi turli geografik ko‘lamdagi dalillardir. Tadqiqotning maqsadi avvalgi olimlar natijalarini qiyoslash orqali Oqbilol faunasining o‘rganilish asoslari va saqlanayotgan ilmiy bo‘shliqlarni belgilashdan iborat.

J. Regier va hammualliflarning molekulyar tahlili Pyraloidea tarkibidagi Pyralidae va Crambidae oilalarining ajralishini qo‘llab-quvvatlagan [3, 635–656]. Ushbu natija Oqbilol materialini baholashda tarixiy «Pyralidae» tushunchasini zamonaviy oilaviy tasnif bilan muvofiqlashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Nomenklaturaviy tafovut faunaning o‘zgarishi sifatida talqin qilinmasligi kerak.

Materiallar va usullar

Tadqiqot ilmiy adabiyotlar va kolleksiya qaydlarining nazariy, tarixiy-faunistik hamda qiyosiy-taksonomik tahliliga asoslandi. Oqbilol, Farg‘ona vodiysi, O‘zbekiston va Markaziy Osiyo ma’lumotlari geografik qamrov, o‘rganilgan takson, aniqlash usuli va ekologik tavsif bo‘yicha qiyoslandi. Tarixiy nomlar keyingi reviziyalardagi kombinatsiyalar bilan solishtirildi. Lokalitet qaydlari, trofik munosabatlar va mintaqaviy tarqalish alohida tahlil birliklari sifatida olindi. Xulosalar mavjud ma’lumotlarning umumlashtirilishiga tayandi.

Natijalar

J. Liu va H. Li Prorophora avlodining tip turi P. curvibasella E. Ragonot tomonidan Namangan materialiga asoslanib belgilanganini qayd etadi [2, 41–51]. Mualliflarning Xitoy materialiga tayangan tadqiqotida yangi tur tavsifi, diagnostik belgilar va aniqlash kaliti berilgan [2, 41–51]. Bu ma’lumot vodiyning tarixiy taksonomik ahamiyatini ko‘rsatadi. Oqbilol uchun uning qiymati Namangan qaydini mahalliy ro‘yxatga ko‘chirishda emas, Phycitinae vakillarini qiyosiy diagnostika asosida aniqlashdadir.

E. Tsvetkov Qozog‘iston va O‘zbekiston materiallari asosida Prorophora mirra turini tavsiflagan, Christophia ammobia uchun Prorophora ammobia kombinatsiyasini belgilagan [7, 115–118]. Kolleksiyada avval boshqa tur paratiplari orasida saqlangan O‘zbekiston namunasi yangi turga mansub deb aniqlangan [7, 115–118]. Bu natija eski materiallarning qayta tekshirilishi ham faunistik

© 2026 Worldly Knowledge.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

bilimlarni rivojlantirishini ko‘rsatadi. Oqbilol bo‘yicha mavjud kolleksiyalarni zamonaviy diagnostika asosida baholash zarur, biroq Buxoro va Qozog‘iston topilmalari hududiy qayd o‘rnini bosa olmaydi.

O. Bidzilya va hammualliflar Palearktika Ancylosis vakillarini reviziya qilib, ayrim nomlarni sinonimlashtirgan va ayrim turlarning mustaqil maqomini tiklagan. Jumladan, A. deliciosella A. hellenica sinonimligidan chiqarilgan [1, 451–481]. E. Tsvetkov ishida avlod mansubligi o‘zgartirilgan bo‘lsa, bu tadqiqotda tur chegaralari ham aniqlashtirilgan. Demak, Oqbilol materialini tarixiy ro‘yxatlar bilan solishtirishda eski nom va keyingi taksonomik talqin birgalikda hisobga olinishi lozim.

Farg‘ona vodiysi agroekosistemalarida M. Shermatov, E. Botirov va B. Abdikakhorov 22 tur bilan madaniy o‘simliklar orasidagi trofik munosabatlarni umumlashtirgan. Turlar o‘simlik oilalari va hayotiy shakllari kesimida tahlil qilingan [4, 79–84]. Ushbu yondashuvni Oqbilolga tatbiq etishda yovvoyi o‘simliklar va tabiiy biotoplar ham qamrab olinishi kerak. Agrotsenozda imago uchrashi shu ekinda lichinka rivojlanishini o‘z-o‘zidan tasdiqlamaydi; trofik aloqalar rivojlanish bosqichlari bo‘yicha baholanishi zarur.

M. Shermatovning maqolasida Farg‘ona tumanidagi «Окбилал» uchinchi lokalitet sifatida berilgan [5, 35–40]. Shu lokalitetdan Oncocera semirubella, Euzophera bigella, Loxostege sticticalis, Evergestis frumentalis va E. desertalis qayd etilgan [5, 35–40]. Joy nomi tadqiqotda belgilangan Oqbilol adirlari chegaralari bilan geografik jihatdan muvofiqlashtirilishi lozim. Agroekosistemalarga oid ushbu qaydlar tabiiy adir faunasining to‘liq inventarizatsiyasini anglatmaydi. Mazkur maqoladagi 17 tur va 2022-yilgi ishdagi 22 tur o‘rtasidagi farq ham [4, 79–84; 5, 35–40] faunaning kamayishini isbotlamaydi: ro‘yxatlar qamrovi va tanlash mezonlari qiyoslanishi kerak.

M. Shermatov va hammualliflar 2024-yilda Chimgan qishlog‘i yaqinida yig‘ilgan ikki namuna asosida Euzophera alpherakyella turini O‘zbekiston uchun qayd etgan hamda erkak va urg‘ochi genitaliyalarini tasvirlagan [6, 663–668]. Bu natija yaqin tog‘oldi hududlarida qo‘shimcha faunistik qaydlar aniqlanishi mumkinligini ko‘rsatadi. Biroq ikki namuna tur mo‘lligi va keng tarqalishini baholashga yetmaydi, Chimgan topilmasi esa Oqbiloldagi mavjudlikni tasdiqlamaydi.

Muhokama

Tahlil qilingan ishlar turli darajadagi bilimlarni to‘ldiradi: molekulyar sistematika qarindoshlikni, taksonomik reviziya tur va avlod chegaralarini, faunistik tadqiqotlar lokal mavjudlikni, agroekologik ishlar trofik munosabatlarni yoritadi. Bizningcha, ushbu ma’lumotlarning daliliy ko‘lamini farqlash Oqbilol faunasining asoslangan tavsifini tuzishning bosh shartidir. Hududda imago topilishi, turning shu yerda ko‘payishi va barqaror populyatsiya hosil qilishi alohida baholanishi kerak.

Oqbilol bo‘yicha ilmiy bo‘shliq tabiiy biotoplar va mavsumlar qamrovi, tarixiy materialning taksonomik talqini hamda lichinkalarning oziqa o‘simliklari bilan bog‘liq. Hududlar orasidagi tur soni tafovutlarini ekologik farqlar bilan izohlashdan oldin yig‘im davomiyligi va usullarini muvofiqlashtirish zarur. Kelgusi tadqiqotlarda kolleksiya materiallarini qayta aniqlash, lokalitetlarga biriktirilgan ro‘yxat tuzish va tabiiy uchastkalarni agrotsenozlar bilan qiyoslash ustuvor bo‘lishi lozim. Bu yondashuv faunistik o‘ziga xoslikni kuzatuv qamrovidagi tafovutlardan ajratishga imkon beradi.

Xulosa

Avvalgi tadqiqotchilar Oqbilol adirlari faunasini o‘rganish uchun zamonaviy tasnif, qiyosiy diagnostika, hududiy qaydlar va trofik tahlilga asos yaratgan. Saqlanayotgan ilmiy bo‘shliq ushbu bilimlarni Oqbilolning aniq chegaralangan tabiiy biotoplari bilan bog‘lash, tur tarkibi va ekologik munosabatlarni aniqlashtirishdir. Mavjud lokalitet qaydlari tadqiqotning boshlang‘ich asosini tashkil etadi, ammo to‘liq mahalliy inventarizatsiyani almashtirmaydi. Shuning uchun hududni alohida

© 2026 Worldly Knowledge.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

faunistik tadqiq etish mavjud materiallarni tizimlashtirish va geografik, taksonomik hamda ekologik jihatdan qiyoslash orqali davom ettirilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Notes on taxonomy and distribution of some Palaearctic Ancylosis Zeller, 1839 (Lepidoptera: Pyralidae: Phycitinae) / O. Bidzilya, Y. Budashkin, F. Slamka [et al.] // Zootaxa. – 2020. – Vol. 4822, no. 4. – P. 451–481. – DOI: 10.11646/zootaxa.4822.4.1.
2. Liu J., Li H. Taxonomic study of the genus Prorophora Ragonot, 1887 (Lepidoptera, Pyralidae, Phycitinae) in China, with description of a new species // ZooKeys. – 2012. – No. 180. – P. 41–51. – DOI: 10.3897/zookeys.180.2615.
3. A molecular phylogeny for the pyraloid moths (Lepidoptera: Pyraloidea) and its implications for higher-level classification / J. C. Regier, C. Mitter, M. A. Solis [et al.] // Systematic Entomology. – 2012. – Vol. 37, no. 4. – P. 635–656. – DOI: 10.1111/j.1365-3113.2012.00641.x.
4. Shermatov M. R., Botirov E. A., Abdikakhorov B. D. Distribution Characteristics of Pyralid Moths (Lepidoptera: Pyralidae, Crambidae) in the Agroecosystems of the Fergana Valley // Texas Journal of Agriculture and Biological Sciences. – 2022. – Vol. 10. – P. 79–84.
5. Шерматов М. Р. Огневкообразные чешуекрылые (Lepidoptera: Pyraloidea) в агроэкосистемах Ферганской долины (Узбекистан) // Научное обозрение. Биологические науки. – 2023. – № 3. – С. 35–40. – DOI: 10.17513/srbs.1334.
6. First record of Euzophera alpherakyella Ragonot, 1887 (Lepidoptera: Pyralidae: Phycitinae) from Uzbekistan / M. R. Shermatov, M. M. Mukhammedov, O. I. Kayumova [et al.] // Acta Biologica Sibirica. – 2025. – Vol. 11. – P. 663–668. – DOI: 10.5281/zenodo.15347333.
7. Цветков Е. В. Описание Prorophora mirra sp. n. из Центральной Азии и новая комбинация Prorophora ammobia (Falkovitsh, 1999), comb. n. (Lepidoptera: Pyralidae) // Кавказский энтомологический бюллетень. – 2024. – Т. 20, № 1. – С. 115–118. – DOI: 10.5281/zenodo.12707380.

© 2026 Worldly Knowledge.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.